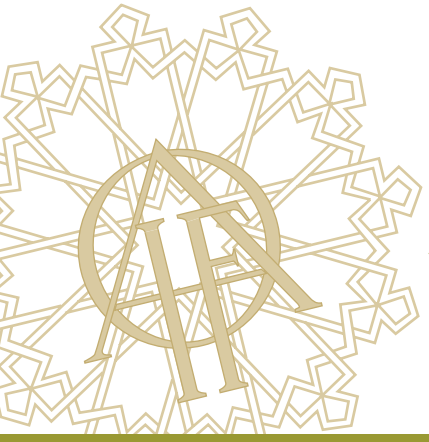
MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR ET DE LA RECHERCHE

ANNALES ISLAMOLOGIQUES

en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne

AnIsl 14 (1978), p. 177-193

ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond

La waqfiyya de Muṣṭafā Ǧaʿfar.

Conditions d'utilisation

L'utilisation du contenu de ce site est limitée à un usage personnel et non commercial. Toute autre utilisation du site et de son contenu est soumise à une autorisation préalable de l'éditeur (contact AT ifao.egnet.net). Le copyright est conservé par l'éditeur (Ifao).

Conditions of Use

You may use content in this website only for your personal, noncommercial use. Any further use of this website and its content is forbidden, unless you have obtained prior permission from the publisher (contact AT ifao.egnet.net). The copyright is retained by the publisher (Ifao).

Dernières publications

9782724711264	*La chapelle d'Osiris Ounnefer Neb-djefaou*	Laurent Coulon
9782724711752	*Guide du Caire Islamique*	Hadrien Collet
9782724711660	*Mélanges de l'Institut dominicain d'études orientales 41*	Adrien Candiard (éd.)
9782724711745	*Bulletin archéologique des Écoles françaises à l'étranger (BAEFE)*	
9782724711271	*Du côté de chez Zeus*	Emmanuel Botte (éd.), Hélène Cuvigny (éd.), Michel Reddé (éd.)
9782724711677	*La Description de l'Égypte*	Paul-Marie Grinevald
9782724711714	*La pensée et la pratique pharmacologiques d'Avicenne*	Sylvie Ayari
9782724711899	*BCAI 40*	

© Institut français d'archéologie orientale - Le Caire

LA *WAQFIYYA* DE MUṢṬAFĀ ĞAʿFAR

A.-R. ABDUL TAWAB et A. RAYMOND

A l'intersection entre la grande avenue du Caire fatimide, la Qaṣaba (aujourd'hui rue Muʿizz li-dīn Allah) et la rue de darb al-Aṣfar, à mi-chemin entre Baït al-Qāḍī et bāb al-Futūḥ, s'élève une maison du XVIIIe siècle, contiguë au palais Siḥaïmī [1] : elle est connue sous le nom de maison de Muṣṭafā Ğaʿfar. Cette maison a fait l'objet d'une procédure de classement : dans la liste des monuments musulmans du Caire elle porte le numéro 471, et elle est datée de 1125/1713. Ce petit monument est assez fréquemment mentionné dans les comptes rendus du Comité de conservation des monuments de l'art arabe [2]; il est étudié dans le livre de Pauty sur les palais et maisons du Caire où il est appelé maison de Muṣṭafā Ğaʿfar al-Kabīr [3]. Il fait l'objet d'une étude détaillée dans le volume III de la publication de J. Revault et B. Maury sur les palais du Caire qui doit paraître prochainement à l'Institut Français d'Archéologie Orientale.

Nous ne disposions d'aucune information concernant le personnage qui a donné son nom à cet édifice. La découverte, dans les Archives du Ministère des waqfs, au Caire, de plusieurs *waqfiyya* relatives à un waqf de Muṣṭafā Ğaʿfar nous a

* Les recherches dont cet article est le résultat ont été poursuivies dans le cadre de l'activité de l'ERA 648 du Centre National de la Recherche Scientifique « Société urbaine et société rurale en Egypte musulmane ». Nous sommes heureux de l'occasion qui nous est fournie de remercier le Ministère des Waqfs égyptien des facilités qu'il nous a données pour travailler dans ses archives historiques. Notre gratitude va tout particulièrement à M. Abd al-Aziz Mahfouz, directeur du service des *ḥuǧağ*, qui nous a aidés dans nos recherches, et à M. Kamel Abou l-Khaïr, chef du service photographique du Ministère, qui a fait pour nous les travaux photographiques nécessaires.

(1) Classé sous le numéro 339 (1648-1796).

(2) Voir en particulier *Comité* XXXII (1915-9), 791; XXXVI (1930-2), 142, 166; XXXVII (1933-5), 430.

(3) E. Pauty, *Les palais et les maisons d'époque musulmane au Caire*, 75.

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

permis de combler cette lacune et d'identifier, sinon le constructeur, du moins un des premiers propriétaires de cet édifice : il s'agit des *waqfiyya* Muṣṭafā Ğa'far numéros 224 (1171/1758), 225 (1188/1775), 226 (1211/1797) et 227 (1211/1797) [1]. C'est des *waqfiyya* 224 et 225, et surtout de la première, que nous avons tiré l'essentiel des informations dont nous donnons ci-après la substance.

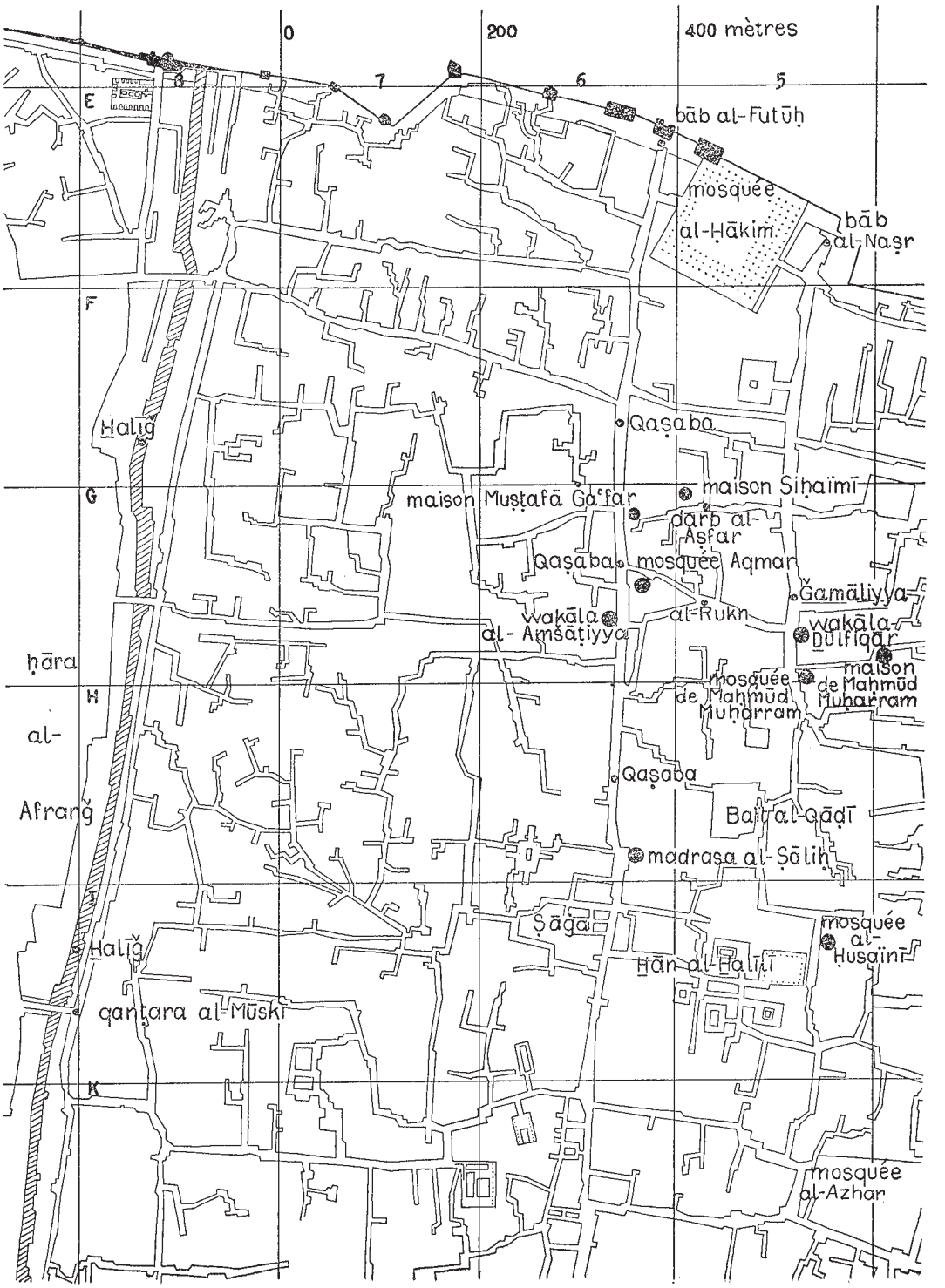
Muṣṭafā Ğa'far était un négociant (*tāğir*) en café (*bunn*) à la *wakāla* de feu Ḏūlfiqār Kaṯḫudā, sise dans le quartier de Ğamāliyya : cette *wakāla* dont il subsiste quelques restes était un des principaux centres du grand commerce du café et des épices au Caire au XVIIIe siècle [2]. Parmi les témoins mentionnés dans l'acte de waqf figurent plusieurs *tuğğār* en café, dont certains appartiennent à des familles très connues de négociants (tels les Muḥarram et les 'Ādilī) ce qui indique que ce Muṣṭafā Ğa'far comptait vraisemblablement parmi les principaux *tuğğār* de son temps. Le *ḫawāğğā* [3] Muṣṭafā Ğa'far a constitué en waqf deux édifices (*makān*), dont la maison qui nous intéresse, le 12 šawwāl 1171 / 19 juin 1758 : cette date est très postérieure à la date supposée de construction de la maison (1125/1713); elle précède de peu la mort de Muṣṭafā Ğa'far qui est mentionnée dans une note marginale de la *waqfiyya* n° 224, en date du 8 ṣafar 1174 / 11 septembre 1760. Notre texte indique que le *makān* constitué en waqf par Muṣṭafā Ğa'far faisait auparavant partie du grand *makān* appelé waqf de feu le *ḫawāğğā* Šihāb 'Aṭā : on peut donc supposer que Ğa'far a acquis une partie de ce *makān* (auquel appartenait peut-être la maison Siḥaïmī qui est contiguë) et qu'il y a procédé à des travaux importants de remise en état nécessaires pour

[1] La *waqfiyya* n° 224, dont le texte est donné plus loin est datée du 12 šawwāl 1171 / 19 juin 1758; ce document tient en une page; ses dimensions sont de 28 × 42 centimètres; il comporte 47 lignes. La *waqfiyya* 225 est datée du 25 ḏūl-ḥiğğa 1188 / 26 février 1775; elle tient en une page de 71 lignes. Les *waqfiyya* 226 et 227 sont datées du 14 ḏūl-qa'da 1211 / 11 mai 1797 et du 4 ḏūl-qa'da 1211 / 1er mai 1797.

[2] Mentionnée par la *Description de l'Egypte* (290 G 5) et classée sous le numéro 19, cette *wakāla* a été construite en 1673. Le portail subsiste; le reste du bâtiment a été défiguré par des constructions parasites ou des modifications. Mais les relevés effectués par Pascal Coste permettent de se faire une idée précise de ce qu'était cet imposant monument de 75 mètres de long sur 40 de large qui ne comptait pas moins de 32 *ḥāṣil* au rez-de-chaussée et 34 logements au premier étage (la *wakāla* en comportait deux) (*Architecture arabe*, planches XLIII, XLIV). Voir A. Raymond, *Artisans et commerçants au Caire*, I, 332.

[3] Cette appellation fut longtemps réservée aux *tuğğār* en café : voir *Artisans et commerçants*, II, 411, note 5.

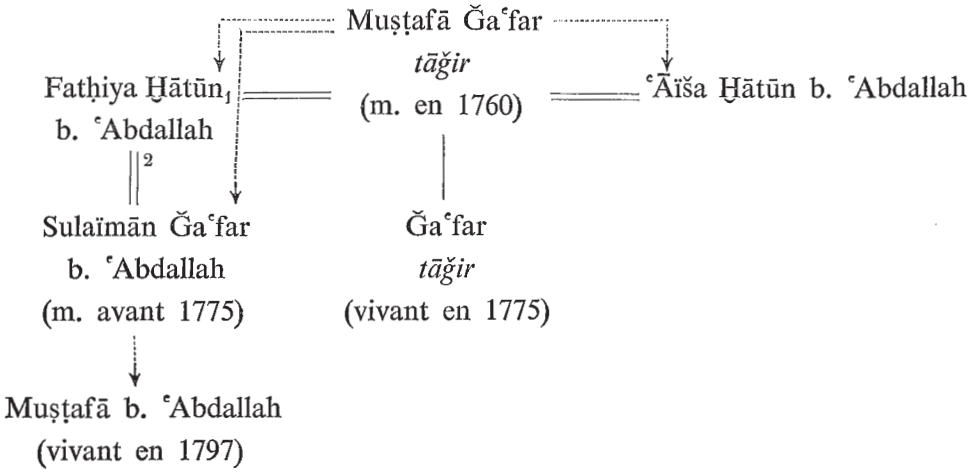
AnIsl 14 (1978), p. 177-193 'Abd al-Raḥmān 'Abd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğa'far.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ǧaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

en faire une maison séparée; il est bien indiqué dans la *waqfiyya* que le *makān* de Muṣṭafā Ğaʿfar a été « remis à neuf » (*mustağadd*).

Les *waqfiyya* 224 et 225 permettent d'établir un certain nombre de faits concernant l'entourage de Muṣṭafā Ğaʿfar. Il avait un fils, Ğaʿfar, qui était lui aussi *tāğir* à la *wakāla* de Ḏūlfiqār Katḫudā. Il avait eu au moins deux épouses qui étaient l'une et l'autre ses affranchies : ʿĀïša Ḫātūn, d'origine géorgienne, et Fatiḥya Ḫātūn. Cette dernière épousa, après la mort de Muṣṭafā, l'affranchi de ce dernier, al-Ḥāğğ Sulaïmān Ğaʿfar b. ʿAbdallah qui mourut avant le 25 février 1775. Sulaïmān eut lui-même pour affranchi Muṣṭafā b. ʿAbdallah qui est mentionné dans les deux actes nº 226 et 227.

Nous donnons maintenant une analyse succincte de la *waqfiyya* 224, la plus ancienne du groupe de quatre *waqfiyya* concernant Muṣṭafā Ğaʿfar et sa maison. Le texte en sera donné plus loin.

L'acte de waqf a été dressé dans le tribunal de al-Ṣāliḥiyya al-Naǧmiyya au Caire [1] (ligne 1).

[1] Le tribunal de Ṣāliḥiyya Naǧmiyya était un des dix que comptait Le Caire (Shaw, *Ottoman Egypt*, 97). La *Description* localise le Ğāmiʿ al-Ṣāliḥ en 246 I 6. Ce tribunal

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

Etaient présents : le négociant (*tāğir*), le *ḫawāğğā*, le *ḥāğğ* Muḥammad fils de feu ʿAlī al-Maṣābinī; le *ḥāğğ* ʿAlī *odabaši* des Mustaḥfiẓān, *ḫanğī* à la *wakāla* de Ḏūlfiqār Katḫudā; le *tāğir*, le *ḥāğğ*, le *ḫawāğğā* Muṣṭafā Ḥusaïn; le *tāğir*, le *ḫawāğğā*, le *ḥāğğ* ʿAlī fils de feu Ḥasan al-ʿĀdilī [1]; le *tāğir*, le *nāḫūdā* [2], le *ḥāğğ* Ḥasan Muḥarram [3], tous *tāğir* en café, à la *wakāla* de Ḏūlfiqār Katḫudā; le cheikh Nūr al-dīn ʿAlī Ḫalīl; le *sayyid*, le *šarīf* Ḥammūda Surūr, l'un et l'autre peseurs (*qabbānī*) à cette *wakāla;* le *ḥāğğ* Ibrāhīm al-Zatāğirī (lignes 2-4).

Muṣṭafā Ğaʿfar a constitué en waqf :

— premièrement la totalité du grand édifice remis à neuf (*al-makān al-kabīr al-mustağadd al-inšā wa l-ʿimāra*) qui faisait auparavant partie du grand immeuble appelé waqf de feu le *ḫawāğğā* Šihāb ʿAṭā. C'était à l'origine un café (*baït qahwa*) appelé qahwa al-Māwardiyya [4]. Il est devenu ensuite un *makān* auquel des immeubles (*ʿaqārāt*) ont été ajoutés (lignes 6-7).

était situé à environ 300 m. au sud de la maison de Ğaʿfar. La *madrasa* de Ṣāliḥ Nagm al-dīn Ayyūb est classée sous le numéro 38.

[1] Les ʿAdilī sont une famille connue de *tuğğār*. ʿAlī qui est mentionné ici est cité dans un acte du *Maḥkama* (Q. ʿask.,v 163, 408) en date du 26 décembre 1753. Il mourut avant 1765. Son fils Ḥasan, *tāğir* en étoffes au sūq Amīr al-Ğuyūš, mourut vers 1765.

[2] *Nāḫūdā* (pluriel *nawāḫid*) est un mot d'origine persane signifiant « capitaine de navire ». C'était un titre qui était souvent donné aux grands commerçants, qu'ils fussent ou non effectivement capitaines (*Artisans et commercants*, I, 113 et note 2).

[3] Les Muḥarram étaient une des familles les plus notables de *tuğğār* au Caire. Le plus connu des Muḥarram est Maḥmūd Muḥarram qui fut *šāh bandar* des *tuğğār* du Caire (prévôt des commerçants en café et en épices) et qui mourut vers 1795 en laissant une succession de 15.742.498 paras (*Maḥkama*, Q. ʿask., v. 224, 657). Sa maison se trouvait dans le quartier de Ğamāliyya (*Description* : 287 G 5; classée sous le n° 20); tout près de là il avait restauré la mosquée qui porte son nom (monument classé sous le n° 30). Il habitait donc tout près de la maison Ğaʿfar. Il était le fils de Ḥasan Muḥarram qui est sans doute celui qui est mentionné ici : d'après Ğabartī, Ḥasan était originaire du Fayyūm et il était venu au Caire pour faire le commerce du Hedjaz, avec un grand succès (*ʿAğā'ib al-āṯār*, éd. de Būlāq, II, 255; voir aussi ʿAlī Pacha, II, 74).

[4] Il y avait au Caire un sūq al-Māwardī et une wakāla al-Māwardī qui étaient situés plus au sud, en K 6 (*Description* : wakāla al-Māwardī, 313 K 6).

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

On y accédait par une ruelle (*zuqāq*), maintenant bouchée, dans ḫaṭṭ al-Maštiyyīn. On y accède actuellement par l'extrémité du darb al-Aṣfar [1], qui donne dans le ḫaṭṭ al-Ǧamāliyya [2] (ligne 7).

D'après l'expertise (*dallāla*) en date du 18 šaʿbān [1171] / [27 avril 1758], le *makān* se présente de la manière suivante : une façade de pierre, située du côté sud-est (*qibliyya*) [3] avec une porte de bois qui donne accès à un *durkā* couvert et à un vestibule (*dahlīz*). Par la grande cour (*ḥawš*) à ciel ouvert à laquelle conduit le vestibule et où se trouve un puits (*bīr*) on accède à des réserves (*ḥawāṣil*), une salle de réception au rez-de-chaussée (*qāʿa arḍiyya*), deux *qāʿa* à l'étage (*muʿallaqa*), une pièce à arcades (*arwiqa*), des chambres (*ṭibāq*), une cuisine (*maṭbaḫ*), un bain (*ḥammām*). Les boutiques (*ḥawānīt*) qui se trouvent sous le *makān* dans le sūq al-Amšāṭiyya ne font pas partie de la propriété (lignes 8-11).

Les limites du *makān* sont les suivantes : limite sud-est (*qiblī*) [4], *makān* du *ḥawāǧǧā* Šihāb ʿAṭā, *makān* de feu Ismāʿīl al-Qahwaǧī, et ruelle (*zuqāq*); la façade et la porte sont situées de ce côté; — limite nord-ouest (*baḥrī*), rue (*šāriʿ*) appelée sūq al-Maštiyyīn, où se trouvent les boutiques mentionnées précédemment; — limite nord-est (*šarqī*), four (*furn*) et ruines (*ḥariba*) appartenant au waqf al-Ḏahabī; — limite sud-ouest (*ġarbī*), petit *makān* appartenant au waqf du *ḥāǧǧ* Muḥammad al-Maṣābinī, rue (*ʿaṭfa*) et *makān* de Ismāʿīl al-Qahwaǧī (lignes 11-13).

[1] Maštiyyīn est probablement une déformation de Amšāṭiyya (on trouve plus loin sūq al-Amšāṭiyya et sūq al-Maštiyyīn pour désigner le marché qui se trouvait dans ce *ḫaṭṭ*) : la *Description* mentionne, un peu plus au sud, une wakāla al-Amšāṭiyya (312 G 6). Le ḫaṭṭ al-Maštiyyīn était donc la portion de la grande rue (aujourd'hui rue Muʿizz li-dīn Allah) qui longe, à l'ouest le baït Ǧaʿfar On voit en effet sur le plan de la *Description* que le darb al-Aṣfar (321, 324 G 5) était bouché de ce côté. De nos jours la communication est rétablie entre le darb al-Aṣfar et la Qaṣaba et on accède donc à baït al-Ǧaʿfar par la Qaṣaba, alors qu'au XVIIIe siècle on ne pouvait le faire qu'en venant du Ǧamāliyya.

[2] *Description* : sūq al-Ǧamāliyya, 289 G H 5; al-Ǧamāliyya, 317 G 5.

[3] Nous interprétons *qiblī* par sud-est. Voir la note suivante.

[4] Les quatre directions mentionnées ici paraissent bien devoir être interprétées comme le propose Max Van Berchem (CIA, *Egypte*, I, 7), et après lui Ahmed Darrāǧ (*Acte de waqf*, 36), et non pas suivant leur sens habituel (correspondant aux quatre points cardinaux) : à *baḥrī* (« nord ») correspondrait en fait l'ouest - nord-ouest; à *qiblī* (« sud ») l'est - sud-est; à *šarqī* (« est ») le nord - nord-est; à *ġarbī* (« ouest ») le sud - sud-ouest.

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ǧaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

– deuxièmement l'édifice (*makān*) remis à neuf (*mustağadd*) dans le ḫaṭṭ Qanṭara al-Mūskī [1], à la poterne (*ḫawḫa*) de Ibn Bahāḍir, dans le ḥāra al-Faranğ [2] qui donne sur le ḫaliğ al-Ḥākimī. Les limites sont indiquées d'après l'expertise (*dallāla*) effectuée le 13 šawwāl 1169 / 11 juillet 1756 (lignes 15-18).

Ces deux *makān* sont constitués en waqf en faveur des quatre personnes suivantes, à raison de un quart (6 *qīrāṭ*) [3] pour chacune : le *ḫāğğ* Ğaʿfar, fils du constituant; le *ḫāğğ* Sulaïmān b. ʿAbdallah, son affranchi (*maʿtūq*); ʿĀïša Ḫātūn *bint* ʿAbdallah, géorgienne, son affranchie et son épouse; Fatḥiya Ḫātūn *bint* ʿAbdallah, son affranchie et son épouse (lignes 20-24).

Chacun de ces attributaires jouira de sa part sa vie durant, cette jouissance étant ensuite transférée à ses descendants. A l'extinction de leur descendance le revenu du waqf sera réparti comme suit : 12 *qīrāṭ* en faveur du *masğid* [4] et du tombeau de l'Imam Ḥusaïn, dans le *mašhad* al-Ḥusaïnī [5]; 12 *qīrāṭ* en faveur de la *zāwiya* et du tombeau de l'Imam Muḥammad ibn Idrīs al-Šāfiʿī, au petit Qarāfa [6] (lignes 25-34).

Le *nāẓir* du waqf sera le constituant (Muṣṭafā Ğaʿfar), puis, après sa mort, son affranchi le *ḫāğğ* Sulaïmān (lignes 36-37).

L'acte est daté du 12 šawwāl 1171 / 19 juin 1758 (ligne 47).

La note marginale A, datée du 8 ṣafar 1174 / 11 septembre 1760, fait état de la mort du *nāẓir*. Les notes B et C enregistrent divers changements intervenus dans le waqf en 1762 et 1775 : cette seconde note mentionne, comme *nāẓir* du waqf, le *ḫāğğ* Ğaʿfar b. Muṣṭafā, Sulaïmān Ğaʿfar b. ʿAbdallah, affranchi de Muṣṭafā Ğaʿfar et époux de Fatḥiya, étant décédé entre-temps.

La *waqfiyya* numéro 225, datée du 25 ḏūl-ḥiğğa 1188 / 26 février 1775, a été rédigée en présence des personnes suivantes : le *tāğir*, le *ḫāğğ* Ḥasan Muḥarram [7]; le *tāğir*, le *ḫawāğğā*, le *ḫāğğ* Ğaʿfar fils de feu Muṣṭafā Ğaʿfar, *tāğir* à la *wakāla* de Ḏūlfiqār Katḫudā; le cheikh Nūr al-dīn ʿAlī Ḫalīl, cheikh de la corporation

[1] *Description* : Qanṭara al-Mūskī, 235 I 9.

[2] *Description* : ḥāra al-Afranğ (quartier franc), 24 G H I 9.

[3] Le *qīrāṭ* est une part de un vingt-quatrième.

[4] Dans la *waqfiyya* 225 (ligne 50) on lit *maqām* à la place de *masğid*.

[5] *Description* : Ğāmiʿ al-Ḥasanaïn, 212 I 5. La porte et le minaret de la mosquée al-Ḥusaïnī sont classés sous le numéro 28 (1154 / 1236).

[6] Le mausolée de l'Imām al-Šāfiʿī, dans le petit Qarāfa, est classé sous le numéro 281.

[7] Voir la note 3 p. 181.

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

des peseurs publics au Caire (*šaiḫ ṭā'ifa al-qabbāniyya*); son neveu, le cheikh Šihāb al-dīn Aḥmad fils de feu le cheikh Ibrāhīm Ḫalīl, *qabbānī* dans le ḫaṭṭ al-Ǧamāliyya; le *sayyid,* le *šarīf* Ibrāhīm fils de feu le *ḫawāǧā,* le *ḫāǧǧ* ʿAlī al-ʿĀdilī, *tāǧir* à la *wakāla* de Ḏūlfiqār [1]. Cette *waqfiyya* indique que Fatḥiya *bint* ʿAbdallah al-Baïḍā, épouse et affranchie de feu Muṣṭafā Ǧaʿfar, et, après lui, épouse de feu Sulaïmān Ǧaʿfar b. ʿAbdallah, son affranchi, constitue en waqf sa part (*ḥiṣṣa*) de 12 *qīrāṭ* dans les deux *makān* mentionnés dans la *waqfiyya* 224, à son profit, et, après sa mort, au profit de Muṣṭafā b. ʿAbdallah, affranchi de Sulaïmān, et de ses affranchis. A l'extinction de leur descendance, le revenu du waqf devrait être dévolu aux deux sanctuaires mentionnés dans la *waqfiyya* 224.

Les deux *waqfiyya* suivantes, numéro 226 (14 ḏūl-qaʿda 1211 / 11 mai 1797) et 227 (4 ḏūl-qaʿda 1211 / 1er mai 1797) concernent la constitution en waqf par Muṣṭafā, affranchi de Sulaïmān Ǧaʿfar, de divers immeubles sis dans le même quartier (une *wakāla* dans Rukn al-Muḫallaq et sept boutiques dans darb al-Aṣfar) [2].

[1] Voir la note 1 p. 181. — [2] *Description* : 326 G 6, ḫaṭṭ al-Rukn.

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ǧaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

TEXTE DE LA *WAQFIYYA* N° 224

التوقيعات الثلاثة فى آخر الحجة

١) هذا مكتوب وقف صحيح وحبس صريح محرر مرعى صدر الاشعار به وسطر عن ذكر ما هو آتى بمجلس الشريعة الشريفة الطاهرة ومحفل الطريقة الحنيفة الفاخرة بالصالحية النجمية بمصر المحمية لدى كل من سيدنا ومولانا الشيخ الإمام الفاضل الهمام الحاكم الشرعى

٢) والشيخ الإمام الفاضل الهمام الحاكم الشرعى المالكى الموقع كل منهما خطهما أعلاه مضمونه وفحواه بحضرة كل من فخر التجار الكرام الاختيار المعظم الخواجا الحاج محمد بن المرحوم الحاج على الشهير بالمصابنى وفخر الأماجد المعظمين الحاج على اوده باشى

٣) مستحفظات الخنجى بوكالة المرحوم ذو الفقار كتخدا بخط الجمالية والتاجر المكرم الخواجا الحاج مصطفى حسين والتاجر المكرم الخواجا الحاج على بن المرحوم الحاج حسن العادلى والتاجر المكرم الناخودة الحاج حسن محرم التاجر كل منهم فى البن بوكالة المرحوم ذو الفقار

٤) كتخدا المذكور والشيخ العمده الهمام نور الدين على خليل والسيد الشريف حموده سرور القبانى كلاهما بوكالة ذو الفقار كتخدا المذكوره والمعتبر الكامل الحاج ابراهيم بن المرحوم الحاج حجازى الشهير بالزتاجيرى واطلاعهم على ما يأتى شرحه وبيانه فيه دام كمالهم وتوقيرهم امين

٥) أشهد على نفسه فخر التجار المعظمين الخواجا الحاج مصطفى جعفر من أعيان التجار فى البن بوكالة المرحوم ذو الفقار كتخدا المذكورة شهوده الاشهاد الشرعى فى صحته وسلامته وطواعيته واختياره ورغبته فى الخير وإرادته له وجواز الاشهاد عليه شرعا

٦) ووقف وحبس وسبل وأبد وأكد وخلد وحرم وتصدق لله سبحانه وتعالى بما هو جار فى ملكه وخلوه وتواجره وهو جميع المكان الكبير المستجد الانشا والعمارة الذى كان متداخلا فيما قبل تاريخه بالمكان الكبير المعروف بوقف المرحوم

٧) الخواجا شهاب عطى الذى كان أصله ببيت قهوة معروفة قديما بقهوة الماوردية ثم صارت المكان المذكور وأضيف إليه عقارات وصار يتوصل له من زقاق بخط

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 'Abd al-Raḥmān 'Abd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğa'far.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

المشطيين ثم سد الآن وصار يتوصل إليه من أقصى الدرب الأصفر الكاين بخط الجمالية بأقصى الدرب المرقوم

٨) بجوار مكان شهاب عطى المذكور المعروف المكان المذكور بانشا وتجديد الخواجا الحاج محمد الشهير بالمصابنى المشار إليه وصدر منه تبايع شرعى للحاج مصطفى الواقف المذكور المشتمل المكان المذكور اجمالا بدلالة مستند التبايع الصحيح الشرعى المسطر من شهدة المحكمة المؤرخ

٩) مع ما به من ثبوت وحكم شرعيين فى ثامن عشر شهر شعبان المكرم من شهور سنة تاريخه أدناه على واجهة قبلية مبنية بالحجر الفص النحيت الجديد الأحمر بها باب يغلق عليه فردة باب خشبا نقيا مطبقا يتوصل منه إلى دركاة مسقفة نقيا ودهليز يتوصل منه إلى حوش

١٠) كبير كشف سماوى مبنى داير جهاته الأربع بالحجر الفص النحيت الأحمر به بير ما معين وحواصل وقاعة أرضية وقاعتين معلقتين وأروقة وطباق ومطبخ وحمام كامل المنافع والحقوق ومساكن علوية وسفلية ومنافع ومرافق وتوابع ولواحق وحقوق معينة ومشروحه

١١) بمستند التبايع المذكور خلا الحوانيت التى سفل المكان المذكور بسوق الأمشاطية فانهم لا دخل لهم فى ذلك ويحيطه بكامل المكان المذكور ويحصره حدود أربع بالدلالة المذكورة الحد القبلى ينتهى بعضه إلى مكان الخواجا شهاب عطى المذكور وبعضه إلى مكان المرحوم

١٢) اسماعيل القهوجى وباقيه للزقاق الذى هو فيه وفيه الواجهة والباب والحد البحرى ينتهى إلى الشارع المسلوك المعروف بسوق المشطيين وفيه الحوانيت المذكورة الجاريين فى حق الغير والحد الشرقى ينتهى بعضه إلى الفرن والخربة الجاريين فى وقف

١٣) الذهبى والحد الغربى ينتهى بعضه للمكان الصغير الجارى الآن فى وقف الحاج محمد المصابنى المذكور وباقيه للعطفة ومكان اسماعيل القهوجى المذكور الجارى بنا المكان المذكور بحق الثلثين فى ملك الواقف المرقوم والثلث الثالث فى خلوه وتواجر أرض ذلك

١٤) الجارية فى وقف المرحوم طوغان الحسينى المدة الطويلة التى قدرها عن ذلك فى كل سنة خمسماية نصف وعشرة أنصاف فضة يقام بها لجهة وقف طوغان الحسينى المرقوم سند نسبة الأيد ذلك للواقف المذكور بالتبايع الشرعى من قبل الخواجا الحاج محمد المصابنى المشار إليه أعلاه

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

١٥) حسبما يشهد للواقف المذكور بصحة ملكه وخلوه وتواجره لذلك المستند الشرعى الدال على الوصف والحدود المحكى تاريخه بأعاليه وجميع المكان المستجد الانشا والعمارة الكاين بمصر المحروسة بخط قنطرة الموسكى بخوخة تعرف بابن بهاذر بحارة الفرنج المطلة على

١٦) الخليج الحاكمى المشتمل بدلالة حجة التبايع الشرعية المسطرة فى الباب العالى بمصر المؤرخة فى ثالث عشر شهر شوال سنة تسع وستين ومايه وألف على مساكن علوية وسفلية مستجدة ومنافع ومرافق وحقوق وحدود أربع بالدلالة المذكورة الحد

١٧) القبلى ينتهى إلى الخليج الحاكمى المذكور وبه مطلات الطاقات والشبابيك والمناور والقوطون والحد البحرى ينتهى إلى الطريق السالك وفيه الباب ومطلات مساكن المكان المذكور المجاور للمسجد الذى هناك والحد الشرقى ينتهى للساباط والطاقات

١٨) والدرب المتوصل منه للشارع المذكور والحد الغربى ينتهى لمكان يعرف بالخواجا عبد الله قديما ثم عرف بالمعلم بركات النصرانى المباشر بحد كل من ذلك وحدوده وحقه وحقوقه ومعالمه ورسومه وما يعرف به كل من ذلك وينسب إليه شرعا الجارى المكان المذكور

١٩) ثابتا فى ملك الواقف المرقوم أعلاه ويده وحوزه وتصرفه الشرعى إلى تاريخه يشهد له بصحة ملكه لذلك حجة التبايع الشرعية الدالة على الوصف والحدود المحكى تاريخها ثابتا بأعاليه المعلوم ذلك عند الواقف المذكور العلم الشرعى النافى للجهالة شرعا

٢٠) والجارى كامل المكانين الموصوفين المحدودين بأعاليه فى ملك الواقف المذكور وخلوه وتواجره على الوجه المسطور باعاليه وله ولاية إيقاف ذلك بدلالة ما شرح اعلاه وقفا صحيحا شرعيا وحبسا صريحا مرعيا وتسبيلا وتأبيدا وتأكيدا وتخليدا وتحريما

٢١) وصدقة جارية على الدوام سرمدا فلا يباع ذلك ولا يوهب ولا يرهن ولا يناقل به ولا ببعضه قايما على اصوله محفوظا على شروطه مسبلا على سبله الآتى ذكرها فيه أبد الآبدين ودهر الداهرين إلى أن يرث الله سبحانه وتعالى الأرض ومن عليها وهو خير الوارثين

٢٢) أنشأ الواقف المذكور أعلاه وقفه هذا من تاريخه على نفسه أيام حياته ينتفع بذلك وبما شاء منه سكنا واسكانا وغلة واستغلالا بساير وجوه الانتفاعات الشرعية الوقفية أبدا ما عاش وديما ما بقى ثم من بعد وفاته إلى رحمة الله سبحانه وتعالى يكون ذلك

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 'Abd al-Raḥmān 'Abd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğa'far.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

٢٣) وقفا على ما يبين فيه فالربع ستة قراريط فى كل من ذلك على ولده المعتبر الكامل الحاج جعفر الحاضر بهذا المجلس والربع ستة قراريط فى ذلك على معتوقة المعتبر الكامل الحاج سليمان بن عبد الله الحاضر بهذا المجلس والربع ستة قراريط فى كل من ذلك على معتوقته

٢٤) زوجته المصونه عايشه خاتون بنت عبد الله البيضا الجرجية الجنس والربع ستة قراريط باقى كل من المكانين المذكورين على معتوقته زوجته المعصومة فتحية خاتون بنت عبد الله البيضا ينتفع كل منهم بحصته المذكورة مما ذكر بالسكن والاسكان والغلة والاستغلال

٢٥) مدة حياة كل منهم ثم من بعد كل منهم على أولاده ثم على أولاد أولاده ثم على أولاد أولادهم ثم على ذريتهم ثم على نسلهم ثم على عقبهم طبقة بعد طبقة ونسلا بعد نسل وجيلا بعد جيل الطبقة العليا منهم تحجب الطبقة السفلى من نفسها دون غيرها

٢٦) بحيث يحجب كل أصل فرعه دون فرع غيره يستقل به الواحد منهم إذا انفرد ويشترك فيه الاثنان فما فوقهما عند الاجتماع على انه من مات منهم وترك ولدا أوولد ولد أوأسفل من ذلك انتقل نصيبة من ذلك لولده أو ولد ولده وان نقل فإن لم يكن له ولد

٢٧) ولا ولد ولد ولا أسفل من ذلك انتقل نصيبة من ذلك لإخوته وأخواته المشاركين له فى الدرجة والاستحقاق فان لم يكن له أخوة ولا أخوات فلأقرب الطبقات للمتوفى من أهل هذا الوقف الموقوف عليهم وعلى انه من مات من الحاج جعفر والحاج سليمان

٢٨) والمصونة عايشة والمصونة فتحية المذكورين اعلاه ولم يعقب أولادا ولا عتقا فتكون حصته الموقوفه عليه لما بقى منهم وعلى انه من مات من الموقوف عليهم قبل دخوله فى هذا الوقف واستحقاقه لشىء منه وترك ولدا أوولد ولد أو أسفل من ذلك قام ولده

٢٩) أو ولد ولده أو أسفل منه مقامه فى الاستحقاق واستحق ما كان أصله يستحقه إن لوكان حياً باقياً يتداولون ذلك بينهم كذلك إلى حين انقراضهم أجمعين فاذا انقرضوا جميعا بأسرهم وأبادهم الموت عن آخرهم وخلت بقاع الأرض منهم أجمعين ولم يبق

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

٣٠) منهم أحد كان ذلك وقفا لمن يوجد لكل من ابن الواقف ومعاتيقه المعين أسماؤهم بأعاليه على عتقايه ذكورا وإناثا بالسوية بينهم ثم من بعد كل منهم على أولاده ثم على أولاد أولاده ثم على أولاد أولاد أولادهم ثم على ذريتهم ثم على نسلهم ثم على
٣١) عقبهم طبقة بعد طبقة ونسلا بعد نسل وجيلا بعد جيل على النص والترتيب المشروحين بأعاليه فاذا انقرضوا جميعا بأسرهم وأبادهم الموت عن آخرهم وخلت بقاع الأرض منهم أجمعين كان ذلك وقفا مصروفا ريعه على ما يبين فيه فالنصف اثنى عشر
٣٢) قيراطا من ذلك على مصالح مسجد وضريح سيدنا ومولانا السيد السعيد الشهيد مولانا الإمام الحسين بن مولانا الإمام على بن أبى طالب كرم الله وجهه ورضى عنهما الكاين مسجده وضريحه بالمشهد الحسينى بالقرب من الجامع الأزهر وخان الخليلى والنصف الثانى
٣٣) اثنى عشر قيراطا باقى كل من ذلك يكون وقفا مصروفا ريعه على زاوية وضريح سيدنا ومولانا الإمام الأعظم والمجتهد الأفخم صاحب العلم النفيس والقراة والتدريس مولانا الإمام أبى عبد الله محمد بن إدريس الشافعى المطلبى رضى الله تعالى عنه
٣٤) الكاين زاويته وضريحه بالقرافة الصغرى بسفح جبل المقطم بمصر فإن تعذر الصرف لجهة من الجهتين المذكورتين صرف للأخرى فإن تعذرا معا وللعياذ بالله تعالى صرف ريع ذلك للفقرا والمساكين والأرامل والمنقطعين من أمة محمد سيد المرسلين عليه أفضل
٣٥) الصلاة وأتم التسليم يجرى الحال فى ذلك كذلك وجودا وعدما تعذرا وإمكانا أبد الآبدين ودهر الداهرين إلى أن يرث الله الأرض جل جلاله ومن عليها وهو خير الوارثين وشرط الواقف المذكور فى وقفه هذا شروطا حث عليها وأكد العمل
٣٦) بها فوجب المصير إليها منها أن الناظر على هذا الوقف والمتولى عليه يهدا من ريعه بعمارته ومرمته وما فيه البقا لبيته والدوام لمنفعته والنمو لريعه ولو صرف فى ذلك جميع غلته ومنها انه شرط النظر على ذلك والولاية عليه فى تاريخه
٣٧) لنفسه أيام حياته ثم من بعده يكون النظر على ذلك والولاية عليه لمعتوقه الحاج سليمان المذكور أعلاه ثم من بعده لمن يكون رشيدا يشهدون الناس برشده من الموقوف عليهم بحسب ترتيب طبقاتهم ثم اذا آل للجهتين المذكورتين فلكل من يكون
٣٨) ناظرا على كل منهما بقدر حصته المذكورة ثم إذا آل للفقرا والمساكين فلمن يقرره حاكم المسلمين الحنفى بمصر حين ذاك ومنها إنه شرط لنفسه فى وقفه هذا الادخال والاخراج والاعطا والحرمان والزياده والنقصان والتغيير والتبديل

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 'Abd al-Raḥmān 'Abd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğa'far.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

٣٩) والاستبدال والاسقاط لمن شاء متى شاء وأن يكون كل من ذلك أو ما شاء منه المرة بعد المرة والكرة بعد الكرة مدة حياته وليس لأحد من بعده فعل شيء من ذلك شروطا شرعية كل ذلك باعتراف الواقف المذكور أعلاه الاعتراف الشرعى ورفع يده عن وقفه

٤٠) ووضع عليه يد نظره وولايته وسلمه لمتول شرعى أقامه عليه إلى أن يتم أمر التسجيل واعترف المتولى المذكور بتسلمه فارغا غير مشغول عنما يمنع حجة التسلم شرعا التسلم الشرعى المقبول ووقع أجر الواقف المذكور فى ذلك على الله الكريم البر الرحيم انه لا يضيـــع

٤١) أجر المحسنين وثبت مضمون الوقف والشروط على النمط المحرر المبسوط لدى كل من مولانا الحاكم الحنبلى ومولانا الحاكم المالكى المومى إليهما اعلاه بشهادة شهوده ثبوتا شرعيا

٤٢) تاما معتبرا مرضيا وحكم كل منهما بموجب ما صح عنده من ذلك فمن موجبه عند مولانا الحاكم الحنبلى المشار إليه صحة الوقف على النفس ومن موجبه عند مولانا الحاكم المالكى المشار إليه صحة الشروط المذكورة وأن للواقف المذكور العمل بشرطه وقضا

٤٣) كل منهما بصحة ذلك ولزومه فى خصومه وعمومه رافعا للخلاف بين الايمة الأسلاف فى شأن الأوقاف حكما وقضا صحيحين شرعيين تامين مرضيين وصار الوقف بهما صحيحا مسجلا محرما بحرمات الله الأكيده متصلا حكمهما ومنفذا بالشرع

٤٤) الشريف من قبل سيدنا ومولانا فخر حكام الإسلام الحاكم الشرعى الحنفى الموقع خطه أعلاه اتصالا وتنفيذا شرعيين وأشهد على نفسه الكريمة كل منهم بذلك فقد تم هذا الوقف ولزم ونفذ أمره وحسم وصار وقفا محرما بحرمات الله الأكيدة مدفوعا

٤٥) عنه بقوته السديده فلا يحل لأحد يؤمن بالله واليوم الآخر ويعلم إنه إلى ربه الكريم صاير أن يغير ذلك أو يبدله ويسعى فى ابطاله أو ابطال شيء منه فمن فعل ذلك أو شيئا منه كان الله سبحانه وتعالى طليعه ورقيبه ومجازيه بفعله يوم التناد ويوم عطش

٤٦) الأكباد يوم يكون الله سبحانه وتعالى هو الحاكم بين العباد ومن لطف على مصالحه وأجراه على شروطه وابقاه بيد مستحقه برد الله مضجعة ولقنه حجته وجعله من الآمنين الفرحين المستبشرين برحمة الله تعالى الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

٤٧) فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم وبه شهد وحرر ووقع وسطر فى اليوم المبارك الموافق لثانى عشر شهر شوال المبارك الذى هو من شهور سنة احد وسبعين ومايةٍ وألف وحسبنا الله ونعم الوكيل

* * *

توقيع رقم ١

اتصل لى ذلك ونفذ به ما معه الفقير اليه جل شأنه ذلك بمحكمة الصالحية لو شاء السيد الموكل اليه عنه عفى

توقيع رقم ٢

ما فيه من الشروط صحيح عندى حده الفقير اليه سبحانه على علي الزينى المالكى غفر الله لهما امين

توقيع رقم ٣

الا . . . . . الفقير اليه . . . . يوسف عفى عنه

هامش رقم [A]

١) صدر نصه توفى الناظر المذكور قرينة على استحقاق المصونه عايشه المذكوره
٢) قرينة عصمتها وهى الربع ستة قراريط من المكان المذكور شرعى من حجة شرعية مسطره
٣) من هذه المحكمة المورخة فى ثامن شهر صفر الخير سنة أربع وسبعين ومايةٍ والف
٤) الباب العالى بمصر

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 'Abd al-Raḥmān 'Abd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğa'far.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

هامش رقم [B]

١) صدر استبدال شرعى من المكرم الخواجا
٢) الحاج سليمان بن عبد الله تابع المرحوم
٣) الحاج مصطفى جعفر الواقف المذكورين فيه
٤) بسطر تو سطره على الوقف المذكور
٥) قرينة للمكرم الحاج احمد من طايفة
٦) مستحفظان بن المرحوم الحاج رضا
٧) الايلى فى جميع الحصتين فى المكانين
٨) المذكورين قرينه والجارى الحصتين
٩) المذكورين فى استحقاق المصونه
١٠) عايشه المذكورة قرينة فى سطر مبلغ
١١) مقبوض بسعر بحجة شرعية مسطرة
١٢) من الباب العالى مؤرخه فى
١٣) خامس عشر شهر شعبان سنة ١١٧٥

هامش رقم [C]

١) صدر الاستبدال الشرعى من المكرم الحاج جعفر بن
٢) المرحوم الحاج مصطفى جعفر الواقف المذكور قرينه
٣) بطريق نظره على وقف والده المذكور قرينه
٤) لا رشد فيه بدلالة الشرط المذكور قرينه للشيخ
٥) نور الدين على خليل شيخ طائفة القبانية بمصر حالا فى
٦) جميع الحصة التى قدرها النصف اثنى عشر قيراطا
٧) من المكانين المذكورين قرينه الجاريه الحصه المذكوره
٨) فى استحقاق الناظر المبدل المذكور وزوجته ومعتوقة
٩) والده الواقف المذكور هى المصونة فتحية خاتون
١٠) بنت عبد الله البيضا الحاضرة بالمجلس المصدقة على
١١) ذلك التصديق الشرعى سوية بينهما بعد ثبوت المسوغ

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net

١٢) الشرعى والمصونة فتحية المذكورة شرعا فى نظير مبلغ
١٣) مقبوض بيد الناظر وزوجة والده المستحقة سوية حسب
١٤) إذن الناظر لها فى ذلك كما ذلك معين بحجة الاستبدال
١٥) الشرعية المسطرة من الباب العالى بمصر مؤرخه فى سادس
١٦) عشر شهر ذى الحجة الحرام ختام سنة ثمان وثمانين ومماية وألف
١٧) سنة ١١٨٨

AnIsl 14 (1978), p. 177-193 ʿAbd al-Raḥmān ʿAbd Al-Ṭawāb, André Raymond
La waqfiyya de Muṣṭafā Ğaʿfar.
© IFAO 2026 AnIsl en ligne https://www.ifao.egnet.net